

רח' המ"ג 5 ירושלים
www.erezhemdah.org
halachapsuka@erezhemdah.org

פסקי דין אקטואליים
בענייני חושן משפט

ב"ה, עיה"ק ירושלים ת"ו

גליון מספר 47, כד באלול תשס"ח

בשבוע הבא חל יום הדין. ביום זה נתפלל כולנו 'מלוך על כל העולם כולו בכבודך'. אנו מתפללים כי ידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו. ומה יעשה מלכו של עולם? 'מלך, במשפט יעמיד ארץ'. הדין, שהוא עניינו ומהותו של ראש השנה, הוא האופן שבו מלכותו של הקב"ה באה לידי ביטוי בראש השנה.

אף שהקב"ה דן את העולם בראש השנה, מוטלת עלינו החובה לגלות את מלכותו של הקב"ה בעולם, ולהחיל את מערכת הדינים שקיבלנו מהקב"ה, על עצמנו. הבה נקבל על עצמנו בפרוס ימי הדין, לקבל עול מלכות שמים, ע"י הכנסת עצמנו תחת הדינים שהקב"ה הנחיל לנו.

כהמשך לגליון הקודם, גם בגליון זה נעסוק בהחלטות הנוגעות להליך השיפוטי, כאשר השבוע בחרנו להתמקד בנושא של קביעת מקום הדין.

נשמח לקבל פסקי דין נוספים, על מנת שנוכל לפרסמם בעתיד. תגובות ופסקי דין יש לשלוח לכתובת halachapsuka@gmail.com.

המערכת:

הרב יואב שטרנברג

הרב עידו הבר, הרב אייל פישלר, הרב עקיבא כהנא

פסקי הדין המתפרסמים ב'הלכה פסוקה', אינם מבטאים את עמדת בית הדין 'משפט והלכה בישראל', וכמו כן אין לראות בפרסומם משום ייעוץ הלכתי או משפטי. מטרת הפרסום היא לעורר דיון הלכתי בין הקוראים.

למעוניינים לעשות מנוי (חינם) לבטאון, נא לשלוח מייל לכתובת: halachapsuka@erezhemdah.org

בקרו באתר הלכה פסוקה HalachaPsuka.googlepages.com

רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?

פנו אל: **"משפט והלכה בישראל"**

טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

העקרונות ההלכתיים העולים מפסקי הדין בגליון

1. קביעת מקום הדיון / הרב אברהם דב לוין

- א. על פי המנהג, הנתבע כופה על התובע לקיים את הדיון בעירו של הנתבע.
- ב. במידה ושני הצדדים גרו באותה העיר, ובשלב מסויים הנתבע עזב את העיר, והשאיר בה את ממונו, מקום הדיון ישאר בעיר בה גר מלכתחילה.
- ג. במידה והתובע מוכיח שקיום הדיון בעירו של הנתבע יפגע בו, רשאי לכפות על קיום הדיון בעירו של הנתבע.

2. העדפת בית דין שיש לו סמכות כפיה / בית הדין הרבני הגדול

- א. מן הדין, לתובע יש סמכות לכפות את הנתבע לצאת מעירו כדין לדון בפני בית הוועד.
- ב. בענייני מעמד אישי, יש לבתי הדין הרבניים בארץ ישראל דין 'בית הועד' ביחס לבתי הדין שבחולל.
- ג. המנהג הוא שהתובע אינו יכול לכפות על הנתבע לבוא לבית הוועד. עם זאת, במידה והנתבע מתגורר בחולל, רשאי הנתבע לכופו להתדיין בארץ ישראל, כיון שלבתי הדין שבחולל אין יכולת אכיפה על פסקי הדין שלהם.
- ד. במידה והנתבע הוא אזרח ישראלי, ניתן לכופו לבוא להתדיין בארץ ישראל, שכן על פי החוק בארץ, רק בתי הדין הרבניים מוסמכים לדון בגירושין.

3. העדפת בית דין קבוע בעיר / הרב אברהם שפירא

- א. במידה ויש כמה בתי דין בעיר, הנתבע כופה את התובע לדון בבית הדין שיבחר.
- ב. עם זאת, אם יש בית דין קבוע בעיר, התובע רשאי לחייב את הנתבע להגיע לדיון בפני בית דין זה.
- ג. לעניין האמור, בתי הדין הרבניים האזוריים נחשבים כבית דין קבע, כיוון שהם ממונים מטעם השלטון, ורוב הבוחרים הם יהודים כשרים.
- ד. אדם הנושא במשרה מטעם הרבנות, אינו יכול לטעון שלא מכיר בבתי הדין רבניים כבתי דין קבועים.

הרב אברהם דוב לוין, בית הדין שעל יד המועצה הדתית ירושלים
דיני ממונות ובירורי יהדות כרך ט עמ' קמא - קמד

קביעת מקום הדין

תיאור המקרה

לתובע היתה דירה ליד דירה נוספת, שהיתה בבעלות משותפת של אישה וילדיה, הגרים בעיר אחרת. לאחר זמן, העבירה האשה את זכויותיה בדירה לילדים, אם כי המשיכה לגור בדירה כמקודם. התובע רוצה לחלק את הגג המשותף לו ולאותה אשה, על מנת לבנות על חלקו, וילדיה של האשה מתנגדים גם לעצם החלוקה, וגם דורשים שהדין יתקיים בבית הדין שבערים. התובע מתעקש שהדין יתקיים במקום מגוריו, וציין גם שבריאותו הרופפת מקשה עליו ליסוע לעיר אחרת.

פסק הדין

בית הדין קבע כי הדין יתקיים בבית הדין של התובע.

הנימוקים

בגמרא בסנהדרין (לא): נאמר:

כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: התוקף את חברו בדין, אחד אומר: נדון כאן, ואחד אומר: נלך למקום הוועד כופין אותו וילך למקום הוועד. אמר לפניו רבי אלעזר: רבי, מי שנושה בחבירו מנה יוציא מנה על מנה? אלא, כופין אותו ודן בעירו.

הגמרא אומרת, שכאשר התובע רוצה לדון במקומו, והנתבע מבקש לדון בבית דין אחר, כופים את הנתבע לדון בעירו, ולא הולכים למקום אחר. דהיינו, שמעיקר הדין כוחו של התובע יפה מזה של הנתבע בקביעה לאיזה בית דין ללכת.

אמנם, למעשה כתב הרמ"א (חושן משפט סימן יד סעיף א) שהמנהג שונה:

כבר נהגו בזמן הזה שכל זמן שיש ב"ד בעיר אין אחד יכול לכופו בחבירו שילך עמו לבית דין אחר, כי אין לנו עכשיו בית דין הגדול או בית הועד

ולכן למעשה, בתביעה רגילה, אין התובע יכול להוציא את הנתבע לעיר אחרת, אלא חייב לדון בעירו של הנתבע. הגר"א (שם סק"י"ח) כותב, שישוד המנהג נובע מעיקרון שמציגה הגמרא (בבא קמא מו): 'דכאיב ליה כאיבא, אזיל לבי אסיא'. ובשו"ת מהריב"ל (חלק ב סימן צז) נתן נימוק נוסף:

והתקנה הזאת נראה שתקנוהו משום שהיחיד הוא מוכרח ונכנע לפני בית הדין של הקהל שלו, מה שלא יכנע אם יגזרו עליו זולתם.

דהיינו, שזוהי תקנה לטובת התובע, כיוון שהנתבע יציית יותר לפסק של בית הדין שבעירו.

אמנם, בנדון דידן אין מדובר במקרה רגיל של תביעה. שכן, כאשר קנה התובע את הדירה, היתה בעלת דינו הפוטנציאלית, האשה, אמם של היתומים. וכאשר מכרה האשה את חלקה בדירה ליתומים, בעצם גרמה לכך שהתובע יצטרך לכתת רגליו, כדי לרדוף אחרי בעלי דינו. והרי זה דומה למה שכתב הרמ"א (חושן משפט סימן עג סעיף י):

מי שהיה דר בעיר עם המלוה, ויצא משם והניח ממונו בעיר שיצא משם, יכולים התובעים לכופו לדון עמהם בערים, שלא יהא כל אחד ואחד לוח והולך למדינת הים.

משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"

עוד ציין בית הדין, שכיוון שהכלל שהולכים אחרי הנתבע נובע מתקנה לטובת התובע, אם כן, כיוון שהתובע מסביר שבריאותו הרופפת מונעת ממנו להגיע לעירו של הנתבע, שוב יש לחזור לעיקר הדין, וללכת לבית דינו של התובע.

בית הדין הרבני הגדול

משפטי שאול סימן מב

העדפת בית דין שיש לו סמכות כפיה

תיאור המקרה

שני הצדדים הם זוג בהליכי גירושין. הבעל, שהוא הנתבע הוא אזרח ישראלי העובד בחו"ל, ומגיע לארץ רק אחת לשנתיים בערך. התובעת, אשתו, מתגוררת בארץ עם הילדים.

התובעת מעוניינת להתגרש, והגישה בקשת גירושין בבית הדין בעיר מגוריה, תל אביב. הנתבע טוען, שהוא מעוניין לדון בבקשת הגירושין בפני בית הדין שבמקום מגוריו הנוכחיים.

פסק הדין

בית הדין קבע שעל הדיון להתקיים בבית הדין בתל אביב.

הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

א. דעת הרב אליעזר גולדשמידט

ב. דעת הרב שאול ישראלי

א. דעת הרב אליעזר גולדשמידט

ראשית כל, הרב גולדשמידט ציין, כי הנתבע הוא אזרח ישראלי, שבסיום עבודתו בחו"ל עתיד לחזור לארץ. לכן, הוא כפוף מבחינה חוקית לחוקי מדינת ישראל.

שנית, הרב גולדשמידט ציין, שלבית הדין בארץ ישנה סמכות חוקית לדון בתביעות בענייני גירושין, ואף דרכים חוקיות לאכוף את ביצוע פסקי הדין. לעומת זאת, בית הדין שמציע הנתבע, איננו בעל סמכות חוקית - הוא אינו יכול לאכוף את הנתבע לדון בפניו, ואף לאחר שדן, איננו יכול לאכוף על הנתבע את ביצוע פסק הדין.

בשו"ת מהריב"ל (חלק ב סימן צז) הסביר שהטעם למנהג, שעל התובע לתבוע את הנתבע בעירו של הנתבע הוא:

והתקנה הזאת נראה שתקנוהו משום שהיחיד הוא מוכרח ונכנע לפני בית הדין של הקהל שלו, מה שלא יכנע אם יגזרו עליו זולתם.

דהיינו, שזוהי תקנה לטובת התובע, כיוון שהנתבע יציית יותר לפסק של בית הדין שבעירו.

על כן, בנדון דידן שברור שבית הדין בעירה של התובעת יכול לאכוף את פסק הדין הרבה יותר מאשר בית הדין בעירו של הנתבע, יש לחזור לעיקר הדין, שעל הנתבע ללכת לעירו של התובע.

ב. דעת הרב שאול ישראלי

בגמרא בסנהדרין (לא): נאמר:

כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: התוקף את חברו בדין, אחד אומר: נדון כאן, ואחד אומר: נלך למקום הוועד כופין אותו וילך למקום הוועד. אמר לפניו רבי אלעזר: רבי, מי שנושה בחבירו מנה יוציא מנה על מנה? אלא, כופין אותו ודן בעירו.

הגמרא אומרת, שכאשר התובע רוצה לדון במקומו, והנתבע מבקש לדון בבית דין אחר שהוא גדול יותר, כופים את הנתבע לדון בעירו, ולא הולכים לבית הדין הגדול יותר. ובהמשך הגמרא שם:

אמר אמימר, הילכתא: כופין אותו וילך למקום הוועד. אמר ליה רב אשי לאמימר: והא אמר רבי אלעזר: כופין אותו ודן בעירו! - הני מילי היכא דקאמר ליה לוח למלוה, אבל מלוה - עבד לוח לאיש מלוה.

דהיינו, שכאשר מדובר בהלוואה, המלוה יכול לכופף את הלוח לצאת מעירו, על מנת ללכת למקום הוועד, משום 'עבד לוח לאיש מלוה'.

אמנם, הרמ"א (חושן משפט סימן יד סעיף א) כותב, שבזמן הזה אין לנו בית הוועד, אבל הרב ישראלי קובע, שהיות שבת דין בארץ עוסקים בדיני תורה לעיתים מזומנות מאוד, ובארץ ישנו קיבוץ גדול של חכמים, הרי כיום בתי הדין שבארץ נחשבים כבית הוועד, וממילא התובע יכול לכופף את הנתבע לבוא לארץ ישראל לדון בתביעות אלו.

רוב הראשונים הבינו, שסברת 'עבד לוח לאיש מלוה' אינה שייכת רק בהלוואה אלא גם בדינים נוספים. המרדכי מביא את דעת ריב"א ור"י, שכתבו שהוא הדין לגבי ירושה ופקדון, גזילות וחבלות. ובהגהות מיימוניות (הלכות סנהדרין פרק ו אות ט) כתב:

וכן כתבו התוס' דלאו דווקא מלוה ולוח, אלא אפילו גזילות וחבלות ומקח וממכר ופקדונות, וכל דבר שיש בו תובע ונתבע.

בדעת הרמב"ם נחלקו הראשונים. לשון הרמב"ם (הלכות סנהדרין פרק ו הלכה ז):

במה דברים אמורים (-שכופים אותו ודן בעירו) בשאר הדינים שזה טוען וזה טוען או כשאמר המלוה נדון כאן והלוח אומר נלך לבית דין הגדול, אבל אם אמר המלוה נלך לבית דין הגדול כופין את הלוח ועולה עמו שנאמר עבד לוח לאיש מלוה, וכן אם טען זה שהזיקו גזלו ורצה הטוען לעלות כופין בית דין שבעירו את הנטען לעלות עמו וכן כל כיוצא בזה.

מדברי הגהות מיימוניות לעיל נראה שהוא הבין שהרמב"ם סובר כדעת התוספות. אבל הכסף משנה הבין בדעת הרמב"ם שאכן, רק תביעת גזילות וחבלות דומה לתביעת הלוואה. והטעם:

ולו נראה דיש לומר דבשאר תביעות נמי שייך לומר שהתובע מתרעם מחבירו שהזיקו הוא הנתבע עבד לו עד שיסלק הזיקו או יברר שאינו מזיקו.

בנדון דידן, לפי הכסף משנה, נראה שאין ליישם את הכלל 'עבד לוח לאיש מלוה'. ולכן, למרות שבתי הדין שבארץ הם בגדר 'בית הוועד' אין התובעת יכולה לכופף את הנתבע לבוא לארץ. אולם, לדעת התוספות וסיעתם, יכולה התובעת לכופף את הנתבע לבוא לארץ.

מעבר לסברת 'עבד לוח לאיש מלוה', יש לומר, שכיוון שבתי הדין בארץ פועלים מכח חוקי הכנסת, שכל אזרחי המדינה כפופים להם, והחוק מחייב לדון דווקא בפני בתי הדין שהוסמכו לכך, שוב אין הנתבע, שהוא אזרח ישראל, רשאי לבקש להתדיין בפני בית דין שלא הוסמך לכך, אף אם הוא נמצא בעיר מגוריו.

עוד יש לציין, שהטעם שהנתבע יכול לדרוש לדון בעירו הוא על פי מה שכתב הגר"א (חושן משפט סימן יד סק"ח) שיסוד המנהג נובע מעיקרון שמציגה הגמרא (בבא קמא מו): 'דכאיב ליה כאיבא, אזיל לבי אסיא'. ואם כן, יש לומר שכל היסוד שהולכים אחרי הנתבע הוא רק במקום שבו התובע צריך להוכיח את טענתו, והנתבע נאמן בלא ראיה, כגון טענת פרעתי במלוה על פה וכדומה. אבל בנדון דידן, התובעת טוענת, שהנתבע חייב להמשיך לשלם לה מזונות. ובעניין מזונות פסק הרמ"א (אבן העזר סימן ע סעיף יב):

אם היתה לה קטטה עם בעלה ולא מתדר לה עמו, והמניעה ממנו, ולותה למזונות, צריך לשלם; אבל אם המניעה ממנה, אין צריך לשלם.

ומסתבר, שחובת ההוכחה היא על הבעל, וזאת על פי המבואר בשולחן ערוך (שם סימן קנד סעיף ג):

ואם אינו ידוע מי הגורם, אין הבעל נאמן לומר שהיא המתחלת, שכל הנשים בחזקת כשרות.

משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"

על כן, הנתבע הוא שצריך להוכיח את טענתו, ולא התובעת, ובמקרה מעין זה, לא שייך הנימוק שהולכים אחר הנתבע, אלא מן הדין הנתבע צריך ללכת אחר התובע למקום מגוריו.

הרב אברהם שפירא, בית הדין הגדול
שורת הדין כרך ז עמ' תסא - תסב

מקום הדיון

תיאור המקרה

אחד הצדדים, תושב בית שמש, דרש להתדיין בפני בית הדין של העדה החרדית בירושלים. הצד השני דרש להתדיין בפני בית הדין האזורי בירושלים.

פסק הדין

בית הדין קבע כי הדיון יתקיים בבית הדין האזורי בירושלים.

הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

- א. האם אפשר ללכת לבית דין חלופי במקום שיש בית דין קבוע?
- ב. מה נחשב בית דין קבוע בנדון דידן?

א. חיוב הפניה לבית דין קבוע

בית הדין ציין שמתוך דבריהם של הצדדים, קשה לקבוע מי נחשב תובע ומי נחשב נתבע. אולם, למעשה אין לשאלה זו חשיבות בנדון דידן. שכן, בשולחן ערוך (חושן משפט סימן ג סעיף א) נאמר: אם הנתבע מסרב לירד לדין או שאינו רוצה לדון עם התובע בעירו; אבל אם רוצה לדון עמו בעירו, אלא שאינו חפץ בשלשה שביירר התובע, אז זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. הגה: כדקלמן סימן י"ג. ונ"ל דווקא בדיונים שאינם קבועים, אבל אם דיונים קבועים בעיר, לא יוכל לומר: לא אדון לפניהם אלא בזה בורר, וכן נוהגין בעירנו. הרי מבואר ברמ"א, שכאשר יש בית דין קבוע, אין ללכת אלא לבית הדין הקבוע בעיר.

ב. הגדרת בית דין קבוע

בית הדין קבע, כי בתי הדין האזוריים נחשבים כבית דין קבוע. אמנם, בחוץ לארץ הגופים הבוחרים את בתי הדין אינם מורכבים בהכרח מנציגים דתיים, אבל בארץ, בחירת הדיונים נעשית על פי החוק ע"י רוב גדול של יהודים דתיים שומרי מצוות, ולכן בתי הדין הנבחרים באופן זה נחשבים כ'מרא דאתרא'. ואמנם, במקום שבו הנתבע אומר שהוא שייך לעדה מסויימת, ורוצה להתדיין בפניה, בתי הדין מאפשרים זאת אם ניכר שאינו עושה זאת מתוך כוונה לרווח ואינטרסים, אבל כאן המצב שונה, משני טעמים עיקריים:

- א. העדה החרדית היא קהילה נפרדת רק בירושלים בלבד, והיא נפרדת עוד מימי המנדט. בכל מקום אחר בארץ, יש רק קהילה אחת, במועצה דתית אחת ומרא דאתרא אחד. היות שהצד שדרש ללכת לבי"ד של העדה החרדית הוא תושב בית שמש, ברור לחלוטין שהוא אינו שייך לעדה החרדית בירושלים.
- ב. היות שהצד שדרש ללכת לעדה החרדית נושא משרה רבנית, מטעם המועצה הדתית, בוודאי שהוא אינו יכול לומר שהוא שייך לעדה החרדית.

שער לדין

יסודות שכירות פועלים

השבוע נתחיל לעסוק בדיני שכירות פועלים. בדיני שכירות פועלים כמעט ואין דיון בגמרא חובותיו הסוציאליות של המעסיק כלפי העובד, ולחילופין חובותיו של העובד תוך כדי זמן העבודה, דיון המקביל לחלק נכבד מחוקי העבודה. הדיון בסוגיות אלו מסתכם כמעט כולו בדברי המשנה (בבא מציעא פג.):

השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב. מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב - אינו רשאי לכופן. מקום שנהגו לזון - יזון, לספק במתיקה - יספק, הכל כמנהג המדינה.

בהמשך נדון מעט בשאלה, לאילו מחוקי העבודה יש תוקף גם בדין תורה.

אולם, הדיון המרכזי בגמרא בנושא שכירות פועלים קשור לתוקפו של הקשר בין העובד והמעסיק – כיצד הוא נוצר? באילו תנאים ניתן להפר אותו? אילו פיצויים מוטלים על המפר וכן הלאה. כאשר הסוגיא המרכזית בעניין זה היא סוגיית הגמרא בבבא מציעא בתחילת פרק השוכר את האומנים (דף עו:).

בברייתא בגמרא שם נאמר:

תניא: השוכר את האומנין והטעו את בעל הבית, או בעל הבית הטעה אותן - אין להם זה על זה אלא תרעומת. במה דברים אמורים - שלא הלכו, אבל הלכו חמרים ולא מצאו תבואה, פועלין ומצאו שדה כשהיא לחה - נותן להן שכרן משלם, אבל אינו דומה הבא טעון לבא ריקן, עושה מלאכה ליושב ובטל.

מבואר, שלאחר שהלכו הפועלים על מנת להתחיל לעבוד, התחייב המעסיק (-בעל הבית) להעסיק אותם, ואינו רשאי לחזור בו. אולם, כל זמן שלא התחילו הפועלים בעבודה, ואף לא הלכו לכיוון העבודה, אם אחד הצדדים חוזר בו, אין לשני עליו 'אלא תרעומת'. הרבה מן הראשונים (ראה למשל הנמוקי יוסף מו: מדפי הרי"ף) אומרים, שהתחלת מלאכה היא כקנין.

התוספות (שם ד"ה אין) מציינים, שלעיתים, בעל הבית אינו רשאי לחזור בו, גם קודם שהתחילו הפועלים ללכת לכיוון העבודה. במקרה שמחמת ההסכמה בין בעל הבית לפועלים, סרבו הפועלים להצעות עבודה אחרות, ואם יבטל בעל הבית כעת, לא תהיה להם עבודה, חייב בעל הבית לפצות את הפועלים על אובדן השכר, אף שעדיין לא התחילו לעבוד.

התוספות מסבירים, שסיבת החיוב במקרה כזה היא מדינת דגרמי. קצות החושן (שג, סק"א) מקשה, שלא מצינו שיש חיוב דינא דגרמי אלא במקום שנגרם לאדם נזק, אבל הפועלים לא מפסידים דבר, אלא רק נמנע מהם רווח עקב חזרתו של בעל הבית. במקרה של מניעת רווח, סובר קצות החושן, לא שייך חיוב מדינת דגרמי. קצות החושן מציין, שישנה שיטת ראשונים – שיטת מהר"ם בר ברוך - שאכן אין מקום לחייב את בעל הבית, גם אם בגלל הביטול שלו, הפסידו הפועלים עבודות אחרות.

שיטה נוספת היא שיטת הרמב"ן, הסובר שחיובו של בעל הבית איננו מדיני נזיקין, אלא זוהי התחייבות שנוטל בעל הבית על עצמו, מיד עם יצירת ההסכם הראשוני בינו ובין הפועלים. לשון השולחן ערוך (חושן משפט שם סעיף ב) מורה שהוא סובר כדעת הרמב"ן. בנתיבות המשפט (שם סק"ג) כתב טעם שלישי, ולדעתו חיוב זה הוא תקנת חכמים.

אם לסכם את מה שלמדנו עד כה, הרי שעיסוק שכירות פועלים נוצרת באופן מוחלט, כאשר הפועל מתחיל לעבוד, או כאשר הוא הולך לכיוון העבודה. אולם, סיכום בלבד, ואף העובדה שהפועל מבטל עבודות אחרות בגלל הסיכום הזה, אינה יוצרת עיסוקה מחייבת של שכירות פועלים.

עם זאת, גם במקום שלא נוצרה עיסוקה שכירות פועלים, אם הפועל הפסיד עבודות אחרות בגלל הסיכום עם בעל הבית, לרוב הדעות יתחייב בעל הבית לפצות את הפועל על אובדן הרווחים, במקרה של ביטול העבודה. חוב

משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"

זה נובע או מדינא דגרמי (אליבא דהתוספות) או כהתחייבות של בעל הבית (אליבא דהרמב"ן), או מתקנת חכמים (אליבא דנתיבות המשפט).
דרך נוספת ליצור את ההתחייבות שבין בעל הבית והפועל היא ע"י עשיית מעשה קניין על העבודה. ביסודו של דבר, דרך זו מקבילה להתחלת העבודה, ויתכן שישנה עדיפות לדרך זו, על פני התחלת עבודה גרידא. נושא יידון בגליון הבא.

עת לדון

מטלטלין ששולם כסף תמורתם - חלק ב

הרב עקיבא כהנא

בגליון הקודם דנו במשמעות תשלום כסף על מטלטלין כחלק מפעולת קניין, ומשמעותו כקניין. ראינו, שההלכה אינה מכירה בנתינת כסף על חפץ כקניין עליו, אלא במקרים בודדים, בגליון הנוכחי נתמקד בשאלה המתעוררת לאור זה - האם יש מחויבות למוכר להעביר את החפץ לקונה, למרות שלא נעשה קניין.

מי שפרע מאנשי דור המבול

המשנה במסכת בבא מציעא (מד.) אומרת, שגם כאשר כסף אינו קונה, בכל אופן, מוטלת מחויבות מסויימת על המוכר להעמיד את המקח לקונה:

נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו, אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ודור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדיבורו.

הסמ"ע (סימן רד, סק"ח) מבאר, שהסיבה שחז"ל השתמשו בדוגמאות של דור המבול ודור הפלגה היא, בגלל שדווקא בדורות הללו הקב"ה נפרע על מעשים רעים בגלוי, ומשמעות האזהרה למי שאינו עומד בדיבורו היא, שגם ממנו הקב"ה עתיד להיפרע בגלוי. כלומר, יש כאן התחייבות מוסרית - רוחנית, שיש לה משמעות קניינית מעטה.

ההשלכה של 'מי שפרע' על הדין

אף שימי שפרע, שייך למישור המוסרי - רוחני, מכל מקום קבלת 'מי שפרע' יוצרת גם השלכה על הדין. בשולחן ערוך (חושן משפט סימן קצח סעיף טו) נאמר:

אם חזר בו המוכר ואמר ללוקח: בא וטול את שלך, הרי המעות ברשותו וחייב באחריותו, אפילו מאונסים גדולים, עד שיקבל עליו מי שפרע ויאמר לו אח"כ: בוא וטול את שלך, ואז אי איתנהו בעין הנך זווי ממש דיהיב ליה לוקח, פטור.

כלומר, כל עוד לא קיבל המוכר בבית דין את קללת מי שפרע, המקח קיים, אף שהמוכר הביע את רצונו לחזור בו מהמקח, לעניין שהמעות נחשבות ברשות המוכר, ואם אבדו, חייב המוכר באחריותו, אפילו אבדו באונס.

מתי חל "מי שפרע" על המוכר?

כתב הרמב"ם (מכירה כב, ג) :

אבל הפוסק על שער שבשוק ולא היה אותו המין שפסק עליו ברשות מוכר, חייב לקנות וליתן ללוקח מה שפסק, ואם חזר מקבל מי שפרע.

דהיינו, שאדם ששילם לחברו עבור חפץ שעדיין אינו ברשות המוכר, אזי חייב המוכר לקנות את החפץ ולתת לקונה, ואם לא נותן לו עובר במי שפרע.

הש"ך והסמ"ע (חושן משפט סימן רט) נחלקו, האם הסיבה שיש רק חיוב מי שפרע, היא שמדובר בקנין כסף, אבל אילו הקונה היה עושה קנין סודר לדוגמא, היה החפץ קנוי לו לחלוטין. או שכיוון שמדובר כאן בחפץ שאינו ברשות המוכר, לא היה מועיל שום קניין. לדעת הסמ"ע (סק"ג) חייב המוכר להעמיד לקונה את המקח, רק אם הדבר מצוי בשוק לקנותו, שכן, במצב זה, אם היה קונה בקניין סודר או אגב, היה נקנה חפץ מהסוג שסיכמו עליו לקונה. משמעות הדבר היא שהמוכר המוכר חייב לקנות עבור הקונה חפץ כזה, ולהביא לו, ובמידה ולא קנה, יורדים בית דין לנכסיו כדי לקנות חפץ כזה. הסיבה שבמקרה של הרמב"ם לא היה קניין גמור אלא רק למי שפרע, היא, אליבא דהסמ"ע, בגלל שמדובר בקניין כסף, שהפקיעו אותו חכמים.

לעומת זאת, הש"ך (סק"ג) סובר, שכשאדם קונה חפץ שאינו קיים אצל הבעלים, לא חל שום קניין. למרות זאת, המחויבות המוסרית - רוחנית לקיים את המקח, שמתבטאת במי שפרע, קיימת. זאת משום שהקונה חשב שהוא יקבל את החפץ, ועשה איזה מעשה לשם כך, אף שאין זה מעשה המועיל לקניין. הש"ך מדמה זאת לגמרא בבבא מציעא (עד.):

אמר רב פפי משמיה דרבא: האי סיטומתא קניא. למאי הלכתא? - רב חביבא אמר: למקניא ממש, רבנן אמרי: לקבולי עליה מי שפרע. והלכתא: לקבולי עליה מי שפרע. ובאתרא דנהיגו למקני ממש - קנו.

רש"י: סיטומתא - חותם שרושמין החנונים על החביות של יין, שלוקחין הרבה ביחד ומניחין אותו באוצר הבעלים, ומוליכין אותו אחת אחת למכור לחנות, ורושמין אותם לדעת שכל הרשומות נמכרות.

הרי, שגם במקום שסיטומתא אינה קונה, היות שסוף סוף נעשה מעשה, הרי הוא יוצר חיוב לבצע את הקנין, המעוגן ב'מי שפרע'.

קצות החושן (סק"ט) פוסק כדעת הסמ"ע. לעומת זאת, בפתחי תשובה (סק"א) מסיק שהוא ספיקא דדינא וניתן לומר קים לי כש"ך וזאת על אף שמביא אחרונים רבים שפסקו כסמ"ע.

למחלוקת הש"ך והסמ"ע יש משמעות רבה בימינו. כיוון, שיש הרבה מאוד עסקאות שנעשות על דברים שלא קיימים ברשות המוכר, אלא רק אופציות לרכישת סחורות וחומרי גלם. כמו כן ישנם הרבה עסקאות שנעשות בין המוכר לקונה, ונעשות למרות שלעיתים אין בידו של המוכר שום חפץ למכור, אלא הוא מקבל מהספק שלו רק אחרי ביצוע העסקה את החפץ שעליו בוצעה העסקה.

על פי מה שכתבנו, במקרה של חפץ שמצוי לקנותו בשוק, לדעת הסמ"ע ניתן לקנותו לגמרי בקנין סודר וכדומה, ולדעת הש"ך אין אפשרות לקנותו.

אלא שרוב עסקאות אלו מבוצעות בסוגים מסויימים של כסף - בהעברות בנקאיות, בתשלום בצ'קים או בכרטיסי אשראי. בעקרון, תשלומים אלו דינם כדין תשלום בכסף, ולכן גם לשיטת הסמ"ע, אין כאן לכאורה יותר מאשר חיוב 'מי שפרע'.

נקודה נוספת שעליה יש לדון היא שכל הפוסקים התנו את דינם בכך שייצא השער, דהיינו, שיש מחיר קבוע למוצר. ויש לדון בימינו שמחירי המוצרים משתנים לעיתים תכופות, האם גם אז מועיל קניין. בפשטות, הדרישה של 'יצא השער' קשורה לבעיה בהלכות ריבית, שלא נדון בה כאן. דרישה זו מתקיימת גם במציאות כיום. ובאמת, המהרש"ם (משפט שלום, חושן משפט סימן רט) כותב, שהקנין מועיל בנסיבות אלו. אולם, בפתחי תשובה (שם סק"א) כתב שבימינו כאשר השערים משתנים לעיתים תכופות, לא מועיל קנין בסחורה שאינה ברשותו, אף אם היא מצויה בשוק.

משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"

אם נסכם את הדברים שנכתבו, הסברנו שעל פי ההלכה, מטלטלין ששילמו עליהם כסף, הכסף אינו עושה קנין גמור, אלא רק חיוב 'מי שפרע'. הדבר נכון לדינא, ואין לומר בעניין זה דינא דמלכותא דינא, או מנהג המדינה, כיוון שהחוק אינו מגדיר את התשלום בכסף כמעשה קנין, וגם אין מנהג ברור שתשלום הכסף עושה קנין.

במקרה של חפצים שקל להשיגם בשוק, ומחירם יציב פחות או יותר, יהיה חיוב 'מי שפרע' גם אם בזמן שהקונה שילם, לא היה ברשות המוכר החפץ הנמכר.